

Moviment veïnal i canvi històric a Barcelona, per Marc Andreu

Marc Andreu, historiador i periodista, autor del llibre *Barris Veïns i democràcia*.

L'historiador Josep Fontana argumentava el 2014 que la millor manera d'intentar un canvi del sistema polític a Catalunya i a Espanya consistia a atacar-lo "pels seus punts més febles i, concretament, plantejar el canvi en les eleccions municipals", on era clau una Barcelona "que sempre s'ha mogut molt". El triomf de Barcelona en Comú, la candidatura de confluència ciutadana i d'esquerres que ha convertit Ada Colau en alcaldessa, confirma el paper de Barcelona com a subjecte històric amb personalitat pròpia i propici a promoure canvis. Un fet que, ben mirat, no sorprèn tant. Per no retrocedir més d'un segle, i acotant-ho a contextos electorals o democràtics, les eleccions municipals de 1931, 1979 i 2015 ofereixen tres moments de canvi històric amb Barcelona com a protagonista.

Salvant distàncies, i sense oblidar complexitats i òbvies diferències de context, Barcelona encapçala un intent de ruptura democràtica a Catalunya i a Espanya comparable als dels anys 30 i 70. És evident que no s'ha proclamat la República després de les eleccions municipals, com va passar el 14 d'abril de 1931 (però sí que va abdicar el rei Joan Carles I, ara fa un any, a favor del seu fill Felip VI). I està clar que el país no lluita avui per acabar amb una dictadura com la que va ser rematada al carrer tot i que Franco moria al llit, ara farà 40 anys.

Ara bé, no és menys cert que els bons resultats de l'esquerra alternativa el 24 de maig, a Barcelona i a altres ciutats, s'inscriuen en un escenari de canvi de règim del què tampoc són aliens els resultats de les eleccions catalanes del 27 de setembre i el triomf de l'independentisme. No es pot ignorar que, fins i tot des d'abans del 15-M, la protesta als carrers i places –amb dues vagues generals i quatre massius Onze de Setembre– han configurat un cicle de mobilitzacions socials que reacciona contra la *dictadura* de l'austeritat i les retallades, contra la corrupció i en demanda del dret a decidir i la democràcia real. Tot i els contextos diferents, hi ha elements de continuïtat sorprenents entre 1931, 1979 i 2015.

Èxit de forces emergents. Si la *nova política* de Barcelona en Comú ha guanyat gairebé un any després de què aquesta confluència d'esquerres es gestés a partir del manifest de Guanyem Barcelona, convé recordar que ERC amb prou feines tenia un mes de vida quan el 1931 va guanyar les eleccions. El resultat municipal del 3 d'abril de 1979 potser va ser més esperat però va repetir la sorpresa de les eleccions generals del 1977: van guanyar els *nous* socialistes (com a PSC-PSOE no es van unificar fins al juliol de 1978) seguits dels *vells* comunistes del PSUC, mentre que els nacionalistes (també organitzativament força nous) de Jordi Pujol van quedar tercers.

L'espectre del 14 d'abril. Una de les diferències entre aquell moment de canvi i l'actual, i a la vegada amb el de 1931, és precisament la ubicació de les eleccions municipals en la seqüència històrica. No és casual que el juny de 1976, en la seva primera visita a l'estranger com a cap d'Estat, el rei Joan Carles digués al president dels Estats Units, segons la transcripció de la conversa desclassificada a Washington: "Tindrem les eleccions nacionals abans de les municipals. Això va ser un error que el meu avi va cometre el 1931". Efectivament, la transició es va fer postposant unes eleccions municipals que l'Estat temia per la força que l'esquerra política i els moviments socials, obrer i veïnal, tenien en ciutats com Barcelona. Dues eleccions generals (15/6/1977 i 1/3/1979) i dos referèndums (Reforma Política de 1976 i Constitució de 1978) van precedir els comicis municipals. Les autoritats van poder així prendre el pols a la societat i desactivar el potencial de ruptura provinent del món urbà.

Agenda socialitzant. Excepcionalment i de forma temporal, la ruptura va triomfar a la Barcelona que va forçar la dimissió dels alcaldes franquistes Josep Maria Porcioles (1973) i Joaquim Viola (1976) i va imposar una agenda política, social i participativa a l'alcalde de la transició, Josep Maria Socias Humbert (1976-1979). Va incloure des del pas franc de les entitats als despatxos municipals, la creació de la

targeta de transport públic gratuït pels jubilats o la cessió gratuïta a la FAVB del Palau d'Esports per fer tota mena d'actes. I el temor d'empresaris i propietaris immobiliaris a una democràcia socialitzant va permetre una acumulació popular de capital xifrada en 126 hectàrees de sòl *municipalitzat* pel delegat d'Urbanisme de Socías, Joan Antoni Solans, *només* per 3.000 milions de pessetes. “Vam pagar molt barat. La gent tirava les finques: alguns s'enduien els diners a Suïssa o Andorra; altres tancaven per la crisi”, explica Solans.

Protagonisme veïnal. El moviment ciutadà que va assolir aquesta fita no dista tant, per motius i activisme social, del que ha contribuït al canvi actual. L'antic dirigent veïnal Pep Martínez Barceló diu que “s'ha produït a Barcelona el que fa més de 40 anys va succeir al Districte IX”. Compara el triomf de Colau amb l'acta de regidor pel terç familiar que el 1973 va aconseguir Fernando Rodríguez Ocaña, candidat obrer i veïnal de Nou Barris i Sant Andreu en una campanya ciutadana orquestrada per Bandera Roja i finalment anul·lada pel franquisme. Jordi Borja, figura clau de Bandera Roja, el PSUC i el moviment ciutadà d'aleshores, també ho ha estat ara com a mentor polític de Colau des de l'Observatori DESC. La reiterada acusació de “fer política” que Xavier Trias va dirigir a la FAVB –de la seva junta provenen Colau i la també regidora de Barcelona en Comú Mercedes Vidal, així com el cap de llista i diputat de Catalunya Sí que es Pot Lluís Rabell- no dista tampoc gaire del que la mateixa entitat es va sentir dir als anys 70. Amb la diferència que, el 1979, els únics exmembres de la junta veïnal escollits regidors ho van ser per CiU (Albert Pons Valón i Francesc Borrell) i PSC (Jordi Vallverdú i Lluís Reverter). El PSUC va oferir el seu tercer lloc al president de la FAVB Carles Prieto però aquest el va rebutjar per quedar-se al moviment veïnal.

Lluites per l'habitatge. Si res s'explica avui sense la Plataforma d'Afectats per la Hipoteca on Colau ha forjat el seu lideratge, no es pot oblidar que als anys 70 va ser cabdal l'empenta col·lectiva de la lluita per l'habitatge dels barris de la Obra Sindical del Hogar o dels barraquistes de zones com el Carmel. Res de nou, perquè ja a primers dels anys 30, en un context de crisi econòmica i atur elevat, un dels focus mobilitzadors a Barcelona va ser precisament una llarga vaga de llogaters (alguns impagaments es van perllongar fins al 1939) sostinguda per la CNT i que va implicar més de 100.000 persones. El 1930 els lloguers oscil·laven entre el 19% i el 38% del salari d'un obrer. I el 1974 va calar en l'agenda reivindicativa la proposta que Joaquim Sempere (sota el pseudònim Ernest Martí) va fer en un article a *Nous Horitzons* perquè no més enllà del 10% del salari familiar fos destinat a pagar l'habitatge. No és estrany, doncs, que de l'esclat de la bombolla immobiliària i quan avui hi ha famílies que ni amb el 100% dels seus ingressos poden fer front als deutes per habitatge, hagi sorgit un moviment com la PAH. Les actuals marees ciutadanes en defensa de l'educació i la sanitat públiques també tenen equivalents en les lluites veïnals dels anys 70.

Mapa sociopolític superposat. Si exceptuem els bons resultats de Ciutadans el 27-S en alguns barris tradicionalment d'esquerres, tampoc és nova la geografia sociopolítica local barcelonina, segons l'anàlisi comparativa que el politòleg Jordi Muñoz fa de les actes de les eleccions municipals de 1934, que va guanyar ERC. Els barris de Sarrià-Sant Gervasi i les Corts eren i són els de més participació electoral. I, a grans trets, són també allí i en punts de l'Eixample on va obtenir millors resultats la Lliga el 1934 i on obtenen encara bons resultats CiU i el PP. En canvi l'esquerra, abans i ara, té el graner de vots als barris populars tradicionals (Poblenou, Sants, Sant Andreu, Gràcia...); als llocs que l'urbanista José Luis Oyón anomena “guetos proletaris” i socialment molt barrejats de Ciutat Vella (*Chino* o Raval i Barceloneta) i a les segones perifèries de cases barates, noves abans de la guerra i hegemòniques des del *boom* migratori dels anys 60: Nou Barris, Zona Franca, Bon Pastor, Besòs, Sant Martí... Sosté Oyón a *La quiebra de la ciudad popular* que a la guerra civil es va arribar amb una ciutat fracturada i on “la distància física entre món burgès i món proletari s'havia incrementat gairebé en un 50%” en 30 anys. Salvant distàncies, avui això no és molt diferent, perquè s'han incrementat les desigualtats entre barris: segons les últimes dades del 2012, la renda familiar disponible a Ciutat Meridiana és de 37,5 (sobre 100) mentre que a Pedralbes és de 240.

Com ja van titular Jaume Fabre i Josep Maria Huertas el seu repàs a la Barcelona del segle XX (Flor del Vent, 2000), la ciutat és *Burgesa i revolucionària*. La novetat és que, al segle XXI, una victòria electoral de l'esquerra a l'esquerra de la socialdemocràcia, mai vista fins ara, referma el segon adjectiu. Sense haver de recórrer ni al tòpic de la Rosa de Foc ni a les mitificades Barcelona resistent de 1714 o revolucionària de 1936, són múltiples els exemples que evoquen el paper revolucionari de la capital de Catalunya.

Així, en una memòria sobre les revoltes socials a l'Espanya de 1873, Friedrich Engels ja va escriure que a Barcelona es comptabilitzaven “més combats de barricada que en cap altra ciutat del món”. Un segle i quart després, el 25 de març de 2003, l'expresident dels Estats Units George Bush pare va dir, en referència a la gran manifestació del *No a la guerra* celebrada tres dies abans: “Ningú pot permetre que la seva política sigui determinada pel nombre de gent que es manifesta a Barcelona”. Per gust o a desgrat de qui sigui, això ha estat així en diferents moments clau de la història. I això és el que fa por o neguiteja alguns poders fàctics, que fins i tot han començat a posar sordina a la revolució barcelonina tot evocant el Joan Maragall que el 1909, arran de la Setmana Tràgica, va escriure *La ciutat del perdó* i citant textos de Gaziol dels anys 30. De fet, ja durant la campanya electoral el republicà Alfred Bosch va intentar fer forat en la pugna Trias-Colau apel·lant a “no tornar als enfrontaments entre la Lliga i la FAI”.

En alguns imaginaris sembla que es revisqui “la distopia burgesa i els pànics morals” descrits per l'historiador britànic Chris Ealham a *La lucha por Barcelona. Clase cultura y conflicto (1898-1937)* (Alianza, 2005), o el món desencaixat que l'urbanista José Luis Oyón explica a *La quiebra de la ciudad popular. Espacio urbano, inmigración y anarquismo en la Barcelona de entreguerras (1914-1936)* (Serbal, 2008). Ealham explica que “els barris eren un entorn social complet: espais de contestació i esperança i punt de partida de la resistència contra la ciutat burgesa, una lluita subversiva que va donar a Barcelona fama internacional de ciutat *roja* i capital revolucionària d'Espanya”. I Oyón insisteix a definir Barcelona com “la capital principal de la revolució” i troba també en els barris el “subjecte social que va estar al darrere de la Barcelona revolucionària” fins que Franco (i certa burgesia catalana) va guanyar la guerra civil.

La situació actual no és la dels anys 30. Però la crisi ha accentuat unes diferències socials i entre barris que inicialment, com analitza la sociòloga Marina Subirats a *Barcelona: de la necessitat a la llibertat* (L'Avenç, 2012), la ciutat democràtica nascuda d'esquerres el 1979 havia anat reduint. Un reequilibri fruit, precisament, de les lluites urbanes dels anys 70 historiades a *Barris, veïns i democràcia* (L'Avenç, 2015). El 1975, mig any abans de morir Franco, un informe confidencial del Govern Civil calibrava la força del moviment veïnal a Barcelona i comparava la situació amb l'escenari de la Catalunya revolucionària dels anys 30, per acabar recomanant al governador Rodolfo Martín Villa: “*Hay que ceder ante el pueblo... de lo contrario no hay quien lo frene*”.

I és que això, en certa manera, és el que va passar el 1931 i el 1979. A dos quarts de dues del migdia del 14 d'abril de 1931, el regidor electe d'ERC Lluís Companys va proclamar apressadament la República des del balcó de l'Ajuntament davant d'unes 50 persones. Més tard, més solemne i des de la Generalitat, fou Francesc Macià qui va proclamar la República Catalana dins la República Federal Espanyola. En aquell moment la plaça i molts carrers ja eren plens de gent que festejava el canvi de règim i que, com documenta Chris Ealham, onejava banderes roges, catalanes i republicanes i cantava indistintament *La Marsellesa*, *La Internacional* i l'*Himne de Riego*. Així ho corroboren també records evocats el 2006 a la revista *Carrer* per Lluís Martí Bielsa, Eduard Pons Prades i les nonagenàries germanes Estefania i Angeleta Gorgues. Elles recordaven com les sirenes de Can Ricart i d'altres fàbriques de Poblenou van sonar al migdia per assenyalar no pas el canvi de torn habitual, sinó el canvi de règim. “Vam anar a la plaça de Sant Jaume a cridar. La República significava més llibertat i opcions de viure millor”, rememoraven.

Amb menys eufòria però igual expectació es va rebre, el 19 d'abril de 1979, la presa de possessió del

primer Ajuntament democràtic després del franquisme. “Dia molt important per Barcelona” i “sentit emocionat” són expressions que va fer servir la FAVB en un comunicat on també demanava una “seriosa i profunda reflexió”. Les associacions veïnals instaven partits i regidors a “fer bon ús de la confiança” atorgada, i als barcelonins els demanaven no desaprofitar “la gran oportunitat de ser cada dia més ciutadans en la mesura que participin en la vida de la ciutat”. Aquell dia la plaça de Sant Jaume també es va omplir, però menys que el 13 de juny passat. Dirigents veïnals com Carles Prieto i Andrés Naya hi eren. I recorden que, en creuar la plaça la comitiva municipal per anar a saludar el president Josep Tarradellas, el tinent d'alcalde Pasqual Maragall es va aturar i els va dir: “A partir d'ara ens haurem de veure molt sovint”.

No va ser així, perquè l'alcalde Narcís Serra va menystenir ja d'inici la participació veïnal. Fins al punt que, el 17 de maig, l'Ajuntament va plantar la junta de la FAVB i un centenar de dirigents de 56 associacions de veïns. Estaven citats i ningú els va avisar de què, com que el Barça havia guanyat la Recopa de Basilea, la reunió se suspenia, ja que tots els regidors volien celebrar la victòria al balcó del consistori. Ada Colau, que el 13 de juny de 2015 va prendre possessió com alcaldessa en una plaça de Sant Jaume igualment plena a vessar, cometrà errors, però no aquest: la cinquena *Champions* del Barça es va celebrar abans de la seva investidura i una primera trobada de la flamant alcaldessa amb la FAVB, 52 associacions de veïns i 16 altres entitats es va celebrar ja el 2 de juny. En canvi, el seu repte és implicar-se en el canvi històric i polític més enllà del món local de Barcelona. A primers de setembre ho va fer reunint a l'Estació del Nord les anomenades alcaldies pel canvi d'arreu de l'Estat: Madrid, Cadis, Saragossa, Badalona, Galícia... Barcelona en Comú (que no alguns dels seus components ni, per descomptat, la ciutat de Barcelona) es va desentendre d'aquest repte davant les eleccions catalanes del 27 de setembre. I ara podria reprendre'l de cara a les eleccions espanyoles del 20 de desembre. Les conseqüències polítiques de tot el cicle electoral estan per veure. No obstant, tot plegat és un exemple més del paper que Barcelona i els seus moviments socials i polítics històrics han jugat i juguen en els escenaris de canvi històric.

Aquest article forma part del projecte Fem Història- Fem Barcelona, coordinat per Tot Història Associació Cultural amb la col·laboració de l'Institut de Cultura de Barcelona, l'Ajuntament de Barcelona i el Centre Cívic Pati Llimona.

Per citar l'article: Andreu, M. (2015). Moviment veïnal i canvi històric a Barcelona. *Catxipanda*, 2(1). Recuperat (data de visualització), a <http://wpu.ir/as1qr>